

MARIA RADZISZEWSKA

Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0572-7631

DZIAŁALNOŚĆ SZKÓŁ POLSKICH W RUMUNII W LATACH 1945–1948

UWARUNKOWANIA DZIAŁALNOŚCI SZKOLNICTWA POLSKIEGO W RUMUNII

Okres kształcenia i kierunkach rozwoju szkół polskich w Rumunii zdecydowało wiele czynników natury politycznej, społeczno-ekonomicznej i oświatowej. Pierwszy z nich to przemiany polityczne i ustrojowe w Rumunii po roku 1945. Zgromadzenie Deputowanych w Bukareszcie 23 sierpnia 1947 r. ratyfikowało paryski traktat pokojowy, zamykający okres wojny i ustalający nowe granice kraju, który utracił Besarabię i północną Bukowinę na rzecz Związku Sowieckiego oraz południową Dobrudżę na rzecz Bułgarii, natomiast odzyskał cały Siedmiogród. W wyniku tych zmian przestała istnieć granica polsko-rumuńska. Ratyfikacja traktatu pozwoliła Rumunii stać się ponownie pełnoprawnym członkiem społeczności międzynarodowej¹.

Na kształt życia i wszelkiej działalności mniejszości polskiej – w tym szkolnictwa – w powojennej Rumunii wpłynęło także wznowienie jej stosunków dyplomatycznych z Rzeczpospolitą, co nastąpiło 13 sierpnia 1945 r. Ambasada polska w Bukareszcie funkcjonowała od 8 kwietnia 1946 r., czyli od powołania pełniącego obowiązki ambasadora Stefana Wengierowa². Rok później urząd ten powierzono dr. Piotrowi Szymańskiemu³.

¹ M. Willaume, *Rumunia*, Warszawa 2004, s. 186.

² Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej AMSZ), Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 321, Spis urzędników Ambasady RP w Bukareszcie, 12 XII 1946 r., k. 16.

³ Piotr Szymański w 1945 r. stał na czele Polskiego Zjednoczenia Demokratycznego (PZD), organizacji reprezentującej uchodźstwo polskie w Rumunii. PZD zostało zatwierdzone przez rumuńskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 30 kwietnia 1945 r. (AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 310, Pismo Piotra Szymańskiego do Ambasady RP w Moskwie, Bukareszt, 12 V 1945 r., k. 8). W okresie od 15 IV do końca czerwca 1945 r., czyli do chwili wyjazdu do Polski, pełnił funkcję inspektora polskiego szkolnictwa w Rumunii z ramienia rządu tymczasowego w Warszawie, w porozumieniu z AKPP (AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 310, Pismo Józefa Krzyżanowskiego do Ministerstwa Oświaty w Warszawie, Bukareszt, 29 VIII 1945 r., k. 16–18).

Placówka ta przyczyniła się do reaktywowania bądź powoływania polskich organizacji w Rumunii⁴.

Polacy zasiedlali tereny dzisiejszej Rumunii już od czasów Kazimierza Wielkiego. W 1945 r. ich główne skupiska znajdowały się na Bukowinie. Zamieszkiwali w nich potomkowie górali czadeckich oraz chłopów, górników i inteligentów z Galicji, którzy sprowadzili się na ten obszar w okresie zaborów, gdy Bukowina należała do Austrii. Ponadto na polską mniejszość składali się: uchodźcy z ziem włączonych do ZSRS na mocy wspomnianego traktatu paryskiego, emigranci z okresu międzywojennego, górnicy zamieszkujący w Lupenach⁵ (rum. Lupeni) i Medjasz (rum. Mediaș) w Transylwanii oraz uchodźcy wojskowi i cywilni przybyli z II Rzeczypospolitej w 1939 r.⁶ Po II wojnie światowej, poza Bukowiną i Transylwanią, Polacy zamieszkiwali w większych miastach rumuńskich: Bukareszcie, Krajowie (rum. Craiova), Slatinie, Pitești, Turnu-Severin, Kampulung (rum. Câmpulung), Musceal i Timiszoarze (rum. Timișoara)⁷. W bukowińskich wsiach, jak Nowy Sołonec (rum. Solonețu Nou) i Plesza (rum. Pleșa), byli jedyną grupą narodową, w innych miejscowościach żyli obok m.in. Rumunów, Węgrów, Ukraińców i Słowaków.

Z danych ambasady wynika, że w kwietniu 1946 r. w omawianym kraju przebywało ok. 50 tys. Polaków mających miejscowe obywatelstwo⁸. Zdaniem pracowników polskiej placówki dyplomatycznej ludzie ci wymagali różnorakiej pomocy. Chłopom z Bukowiny trzeba było „zapewnić jak najdalej idącą pomoc kulturalno-oświatową”, a osobom wysiedlonym z ziem włączonych do ZSRS, rozproszonym po całej Rumunii, „należałoby znaleźć możliwości powrotu do kraju”⁹. Sytuację materialną Polonii, zwłaszcza na Bukowinie, pogarszało trudne położenie ekonomiczne kraju, spowodowane zniszczeniami wojennymi, epidemią tyfusu plamistego i klęską nieurodzaju. Skutkowało to zagrożeniem głodem oraz wzrostem zachorowalności i śmiertelności¹⁰, także wśród dzieci w wieku szkolnym¹¹. Pełniący obowiązki ambasadora Węgier apelował do MSZ w Warszawie o „przysłanie w miarę możliwości pewnej ilości żywności na dożywianie dzieci szkolnych, co uratuje od śmierci wiele dzieci polskich”¹². W 1947 r. w całej Rumunii były problemy z zaopatrzeniem w żywność. Jej niedostatek łagodziły dary

⁴ M. Radziszewska, *Odbudowa szkolnictwa polskiego u schyłku Królestwa Rumunii* [w:] *Związki polsko-rumuńskie w historii i kulturze / Legături istorice și culturale polono-române*, red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2018, s. 271.

⁵ Nazwy miejscowości podano w brzmieniu, w jakim występują w źródłach.

⁶ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, Sprawozdanie z podróży po ośrodkach polskich od 6 V do 21 V 1946 r., k. 90–99.

⁷ *Ibidem*, k. 96.

⁸ *Ibidem*, z. 6, w. 22, t. 326, Pismo Stefana Węgierowa do Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej MSZ) w Warszawie, Bukareszt, 19 IV 1946 r., k. 1.

⁹ *Ibidem*, k. 2.

¹⁰ A.E. Zelonca, *Nowy Sołonec. Dzieje wsi i parafii /Solonețu Nou. Istoria satului și a parohiei*, Suceava 2014, s. 64–67.

¹¹ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Memoriał zawierający potrzeby i dezyderaty szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 24 X 1946 r., k. 42.

¹² *Ibidem*, Pismo Stefana Węgierowa do MSZ w Warszawie, Bukareszt, 25 X 1946 r., k. 44.

płynące z Polski czy Stanów Zjednoczonych¹³. Wszystkie te okoliczności spowodowały przemieszczanie się Polaków. W latach 1946–1950, w ramach repatriacji, wyjechało do kraju ok. 4,9 tys. mających od czasów przedwojennych obywatelstwo rumuńskie¹⁴, a pozostało ok. 4,7 tys. obywateli rumuńskich i blisko 1600 osób legitymujących się paszportami Rzeczypospolitej¹⁵.

Pierwsza polska szkoła na Bukowinie powstała w 1816 r. we wsi Kaczyka (rum. Cacica). Dzięki ustawie krajowej z roku 1873 w regionie tym język polski był przedmiotem wykładanym w szkołach ludowych trzy razy w tygodniu. Powstały także polskie seminaria nauczycielskie oraz gimnazjum. Po 1918 r. w granicach Wielkiej Rumunii Polacy zorganizowali lekcje swojego języka w szkołach państwowych, prowadzili także szkoły parafialne oraz prywatne¹⁶. Do roku 1940 były to głównie placówki ogólnokształcące typu powszechnego i średniego oraz ochronki. Podejmowano także próby wprowadzenia nauki języka polskiego do zakładów kształcenia nauczycieli. Organizowano towarzystwa społeczno-oświatowe, w tym filie tych działających w II Rzeczypospolitej (np. Towarzystwa Szkoły Ludowej i Polskiej Macierzy Szkolnej) oraz własne (jak Polski Związek Szkolny w Rumunii). Prowadzono Domy Polskie, w których rozwijano bogatą działalność oświatowo-kulturalną¹⁷. W latach 1939–1946 sieć szkół polskich została rozbudowana w związku z napływem uchodźców¹⁸.

Impulsem do rozważań nad kształtem polskiego szkolnictwa w powojennej rzeczywistości stał się dekret o statusie mniejszości narodowych z 6 lutego 1945 r., wydany przez władze w Bukareszcie¹⁹. Gwarantował on obywatelom kraju, należącym do narodowości innej niż rumuńska, równe z nią traktowanie i prawa. Artykuł 18 dekretu mówił, że państwo zapewni edukację ich dzieci w języku ojczystym na poziomie podstawowym, średnim oraz wyższym, pod warunkiem pojawienia się wystarczającej liczby chętnych. Władze zobowiązały się także nie czynić przeszkód w zatrudnianiu nauczycieli należących do mniejszości w szkołach państwowych lub w ich sekcjach²⁰. Jak widać, rządzący sprzyjali tworzeniu szkolnictwa dla ludności nierumuńskiej.

¹³ B. Patraszku, M. Prodan, *Opowieść matki i córki [w:] Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac. przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992, s. 310.

¹⁴ Zob. M. Gotkiewicz, *Ślązacy wrócili z Bukowiny i Bośni na Dolny Śląsk*, „Ziemia” 1948, nr 1, s. 14–19.

¹⁵ T. Dubicki, *Próby odnowienia życia polonijnego na rumuńskiej Bukowinie w latach 1945–1950. Organizacja repatriacji [w:] O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, red. K. Feleszko, Piła–Warszawa 2000, s. 107–119.

¹⁶ W roku szkolnym 1938/1939 Polacy w Wielkiej Rumunii utrzymywali prywatne instytucje oświatowe: gimnazjum, 10 szkół powszechnych i dwa przedszkola oraz prywatne kursy języka polskiego. Prowadzili także różne formy działalności pozalekcyjnej i pozaszkolnej, głównie na Bukowinie, w Besarabii i w Siedmiogrodzie.

¹⁷ M. Radziszewska, *Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2018, nr 39, s. 89–104.

¹⁸ *Eadem*, *Działalność historyka oświaty Łukasza Kurdybachy w Królestwie Rumunii w latach 1939–1940 [w:] Polska i Rumunia. Wspólnie – obok – blisko*, oprac. red. i korekta tekstów polskich K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2015, s. 188–200.

¹⁹ Lege nr 86 din 6 februarie 1945 privind Statutul Naționalitatilor Minoritare, Monitorul Oficial nr 30 din 7 februarie 1945.

²⁰ *Ibidem*.

Po ustaniu działań wojennych szkołami polskimi interesowali się Polacy przebywający w tym czasie w Bukareszcie, nie tylko uchodźcy²¹, lecz także przedstawiciele starej emigracji. Należeli do nich przedwojenni nauczyciele, m.in. Miron Dobromil²², Kazimierz Panecki²³ i Mieczysław Jaworowski. Ten ostatni w czasie II wojny światowej przeniósł się z Bukowiny do stolicy kraju²⁴ i związał z tamtejszą Polonią, która dążyła do odtworzenia polskich organizacji²⁵. Z wielką energią zajął się rozwiązywaniem problemów edukacyjnych swoich rodaków. Współtworzył *Memoriał dotyczący zagadnienia ludności polskiej mieszkającej w Rumunii*, w którym rozpatrywał sprawy szkolnictwa tej mniejszości. Zwracał uwagę na typy szkół dla Polaków, które dotąd nie powstały.

W *Memoriale* na pierwszym poziomie znalazło się nauczanie na szczeblu podstawowym, które miało być realizowane w szkołach powszechnych oraz na kursach języka polskiego. Według danych ze stycznia 1940 r. w 16 powszechnych szkołach państwowych, m.in. w Bulaju (rum. Bulai)²⁶, Kaczyce, Pojanie Mikuli (rum. Poiana Micului)²⁷, Nowym Sołońcu, Pleszy i Rudzie (rum. Vicșani) nauczyciele opłacani przez Polski Związek Szkolny uczyli języka polskiego²⁸. Ponadto prowadzono 13 prywatnych szkół powszechnych (m.in. w Lupenach), mających uprawnienia szkół publicznych²⁹. Autorzy *Memoriału* zakładali odbudowę tych placówek w największych skupiskach swoich rodaków. Znajdowały się one na południowej Bukowinie, w powiatach Kampulung, Suczawa (rum. Suceava) i Radowce (rum. Rădăuți). W sześciu wsiach – Pojana Mikuli, Nowy Sołonec, Plesza, Kaczyka, Bulaj i Ruda – planowano wznowić działalność szkół funkcjonujących przed wojną. Współautor *Memoriału* postulował także powołanie nowej placówki w Suczawie, w siedzibie Domu Polskiego³⁰, w którym działało Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy

²¹ W 1945 r. Amerykańska Komisja Pomocy Polakom i Polskie Zjednoczenie Demokratyczne podpisały porozumienie, które zakładało m.in. prowadzenie polskiej działalności oświatowo-kulturalnej w Rumunii (AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 310, Protokół spisany dnia 9 maja 1945 r. w sprawie porozumienia między przedstawicielami Polskiego Zjednoczenia Demokratycznego i Amerykańskiej Komisji Pomocy Polakom w Rumunii, k. 46–48).

²² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), MSZ, 1228, Dobromil Miron, k. 1.

²³ *Ibidem*, 1260, Panecki Kazimierz, k. 1–4.

²⁴ Mieczysław Jaworowski (ur. 1910 r. w Waszkowcach, rum. Vășcăuți) wskutek repatriacji pod koniec 1948 r. osiadł w Polsce. Jest autorem m.in. podręcznika do nauki języka rumuńskiego *Vorbiți românește? Zwięzy kurs języka rumuńskiego*, Warszawa 1965 oraz opracowania *Historia narodu rumuńskiego – krótki zarys*, Warszawa 1979.

²⁵ L. Chrustowicz, *Wydobyte z pamięci [w:] Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992, s. 103–106.

²⁶ W Bulaju w 1906 r. czerniowieckie Koło Towarzystwa Szkoły Ludowej uruchomiło dwuklasową szkołę polską (E. Wieruszewska, *Bulaj*, <https://dompolski.ro/pl/bulaj/>, dostęp 17 II 2023 r.).

²⁷ W Pojanie Mikuli szkoła polska została założona przez nauczyciela Józefa Grabowskiego w 1883 r. Wcześniej, od 1856 r., istniała wspólna szkoła dla dzieci polskich i niemieckich. W Wielkiej Rumunii we wsi prowadzono lekcje języka polskiego w miejscowej szkole państwowej (*Pojana Mikuli w 175-lecie założenia wsi*, oprac. E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2017, s. 4).

²⁸ Przed II wojną światową we wsi Ruda (rum. Vicșani) dzieci polskie korzystały w tygodniu z dwóch godzin lekcji religii w języku polskim oraz z sześciu godzin lekcji języka polskiego nauczanego w budynku szkoły państwowej (M. Keller, *Wiksztany*, <http://dompolski.ro/pl/wiksztany/>, dostęp 17 II 2023 r.).

²⁹ J. Bujak, *Kronika Polaków bukowińskich i zamieszkałych w Rumunii 1931–1940*, Suceava 2020, s. 585.

³⁰ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, *Memoriał dotyczący zagadnienia ludności polskiej mieszkającej w Rumunii*, 8 X 1945 r., k. 106–107.

i Czytelnia Polska³¹. W Siedmiogrodzie najbardziej prężną społecznością przybyszów z ziem Rzeczypospolitej była kolonia górników w Lupenach oraz Medjasz. Autorzy *Memoriału* planowali dalsze prowadzenie jedynej prywatnej polskiej szkoły miejskiej w Rumunii, usytuowanej w pierwszym z tych ośrodków. W wymienionych miejscowościach polskie tradycje oświatowe sięgały czasów zarówno austriackich, jak i rumuńskich. W *Memoriale* przewidziano także prowadzenie kursów języka polskiego, po cztery godziny tygodniowo, w każdej klasie szkół państwowych w gminach: Bosancea-Suceava, Gura Humor (rum. Gura Humorului), Kampulung i Medjasz³².

Uzupełnieniem szkolnictwa powszechnego miały być szkoły zawodowe sprofilowane ze względu na płeć oraz specjalizację: szkoła gospodarstwa domowego dla dziewcząt w gminie Pojana Mikuli z możliwością nauki gospodarstwa, tkactwa i krawiectwa, szkoła średnia rolnicza dla chłopców w gminie Nowy Sołonec oraz liceum przemysłowe dla chłopców w Suczawie³³. Od schyłku XIX w. młodzież polska zazwyczaj uczęszczała do szkół państwowych, w których nauczano w języku rumuńskim. W Czerniowcach (rum. Cernăuți) były to szkoły: przemysłowa i rolnicza, w Kampulung – szkoła przemysłu drzewnego, a w Storożyńcu (rum. Storoiineț) – szkoła wyrabiania koszy³⁴. W roku szkolnym 1928/1929 Polacy skupieni w Polskiej Macierzy Szkolnej prowadzili w Czerniowcach jedyną polską szkołę zawodową uzupełniającą³⁵.

Trzeci zakres działań edukacyjnych obejmował poziom szkolnictwa wyższego i dotyczył starań o utworzenie na nowych zasadach lektoratów języka polskiego na uniwersytetach w Bukareszcie i Jassach (rum. Iași)³⁶. Polskie seminaria i lektoraty prowadzono już w czasach Wielkiej Rumunii³⁷ – w Bukareszcie i Klużu (rum. Cluj).

Jaworowski wraz z innymi działaczami apelował do rumuńskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej o otwarcie wspomnianych instytucji oświatowo-wychowawczych w roku szkolnym 1945/1946, domagając się także wsparcia z budżetu państwa na ich utrzymanie. Miały one pełnić nie tylko funkcje ściśle edukacyjne. Upatrywano w nich również impulsu do organizacji życia kulturalnego ogółu ludności polskiej w Rumunii³⁸.

Zakres spełnienia przez władze postulatów przedstawionych w *Memoriale* był zróżnicowany. Powodem tego stanu były z jednej strony czynniki demograficzne, w tym

³¹ M. Radziszewska, *Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy i Czytelnia Polskiej w Suczawie (1903–1953) i jego działalność kulturalno-oświatowa* [w:] *Bukowina Wspólne dziedzictwo kulturowe i językowe*, red. H. Krasowska, M. Pokrzyńska, E. Wróblewska-Trochimiuk, Warszawa – Zielona Góra – Piła 2020, s. 181.

³² AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, Memoriał dotyczący zagadnienia ludności polskiej mieszkającej w Rumunii, 8 X 1945 r., k. 107.

³³ *Ibidem*, k. 106–107.

³⁴ E. Biedrzycki, *Historia Polaków na Bukowinie*, Warszawa–Kraków 1973, s. 123; C. Ungureanu, *Școlile de meserii din Bucovina la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX.*, „Anuarul Institutului de Istorie” 2014, nr 3, s. 177–201.

³⁵ M. Radziszewska, *Początki i rozwój szkolnictwa...*, s. 97–101.

³⁶ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, Memoriał dotyczący zagadnienia ludności polskiej mieszkającej w Rumunii, 8 X 1945 r., k. 106–107.

³⁷ J. Piskurewicz, *Kontakty naukowe polsko-rumuńskie 1918–1939*, „Analecta” 1994, nr 3/1 (5), s. 109–112.

³⁸ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, Memoriał dotyczący zagadnienia ludności polskiej mieszkającej w Rumunii, 08 X 1945 r., k. 106.

przestrzenne rozmieszczenie ludności polskiej w Rumunii oraz dynamika procesów migracyjnych, a z drugiej problemy związane z pozyskaniem wykwalifikowanej kadry pedagogicznej.

ORGANIZACJA SZKÓŁ POLSKICH PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Dotychczasowy system edukacji w Rumunii był liberalny i inspirowany wzorami francuskimi, zasady jego organizacji były zaś ujęte w przepisach oświatowych dotyczących szkolnictwa powszechnego z 1893 r. (z późniejszymi zmianami) oraz szkolnictwa prywatnego z roku 1925³⁹. Wytyczne te dotyczyły również szkół mniejszości narodowych.

W dniu 19 stycznia 1946 r. ukazał się dekret określający podstawy rozwoju szkolnictwa mniejszości polskiej. W odpowiedzi na *Memoriał* Ministerstwo Edukacji Narodowej w Bukareszcie zezwoliło „na stworzenie sekcji polskich przy państwowych szkołach rumuńskich wszędzie tam, gdzie się znajduje minimalna liczba 30 dzieci polskich”⁴⁰. Równocześnie mianowało Jaworowskiego inspektorem państwowego szkolnictwa polskiego w całej Rumunii. W procesie tworzenia sieci szkół uwzględniano jedynie skupiska Polaków przybyłych przed 1939 r., gdyż uchodźcy w przeważającej większości oczekiwali na powrót do kraju⁴¹. Planowano uruchomić dziewięć szkół państwowych z polskim językiem nauczania na Bukowinie i dwie w Transylwanii⁴².

Zanim zorganizowano placówki oświatowe według projektu Jaworowskiego, w roku szkolnym 1945/1946 pracę dydaktyczną prowadziły szkoły pod nadzorem Komisji Pomocy Polakom w Rumunii. Organ ten subsydiował je, opłacał personel, lokale i dożywianie uczniów⁴³. Prowadził dwie szkoły średnie ogólnokształcące oraz trzy powszechne, usytuowane w Bukareszcie, Krajowie i Lupenach⁴⁴. W dwóch pierwszych miastach przyjmowano do nich głównie dzieci uchodźców⁴⁵. Do liceów i gimnazjów uczęszczało 56 uczniów⁴⁶, w tym 10 do klasy maturalnej. Wszyscy zdali egzamin dojrzałości, nad którym czuwał inspektor szkół polskich, dr Edward Hollander⁴⁷. W każdej polskiej placówce w Bukareszcie języka rumuńskiego nauczał (przez dwie godziny tygodniowo)

³⁹ *Antologia legilor învățământului din România*, București 2004.

⁴⁰ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Sprawozdanie dotyczące stanu i dotychczasowych realizacji szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 10 II 1947 r., k. 39.

⁴¹ W latach 1945–1946 likwidowano wszystkie typy szkół dla polskich uchodźców, które w tym czasie prowadziła Komisja Pomocy Polakom w Rumunii.

⁴² AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 22, t. 326, Pismo Stefana Wengierowa do MSZ w Warszawie, Bukareszt, 19 IV 1946, k. 1–3.

⁴³ *Ibidem*, t. 329, Komisja Pomocy Polakom w Rumunii. Preliminarz budżetowy szkół polskich za miesiąc maj 1946 r., k. 15–16.

⁴⁴ *Ibidem*, w. 21, t. 325, Wykaz oddziałów Komisji Pomocy Polakom w Rumunii, Bukareszt, 26 IV 1946 r., k. 99.

⁴⁵ *Ibidem*, t. 310, Pismo Józefa Krzyżanowskiego do Polskiego Zjednoczenia Demokratycznego w Rumunii, Bukareszt, 29 XI 1945 r., k. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, w. 22, t. 326, Pismo Stefana Wengierowa do MSZ w Warszawie, Bukareszt, 19 IV 1946 r., k. 1.

⁴⁷ *Ibidem*, t. 329, Komisja Pomocy Polakom w Rumunii. Sprawozdanie z działalności za m-c maj 1946 r., k. 44–46.

pedagog z przedwojennego gimnazjum czerniowieckiego, Miron Dobromil⁴⁸. W Lupenach działała czteroklasowa prywatna polska szkoła powszechna w zakresie siedmiu oddziałów. Uczyło się w niej 86 uczniów pod kierunkiem trzech nauczycieli, w tym dyrektora Wilhelma Zöllera oraz ks. Józefa Derdaka. Alfons-Eugen Zeligonca podaje, że pod koniec roku szkolnego 1945/1946 w Nowym Sołońcu przywrócono nauczanie języka polskiego w szkole siedmioklasowej⁴⁹. Jednak informacje tych nie potwierdzają materiały wytworzone m.in. przez polską ambasadę.

W połowie 1946 r. Komisja Pomocy Polakom w Rumunii zakończyła działalność⁵⁰. Zadanie prowadzenia akcji oświatowej w roku szkolnym 1946/1947 przejęło powołane 20 sierpnia roku 1946 Stowarzyszenie „Dom Polski w Rumunii” z siedzibą w Bukareszcie. Oprócz organizowania w skupiskach Polaków szkół oraz kursów rodzimego języka, literatury i historii, mogło ono zakładać biblioteki i czytelnie⁵¹. Jego działania miały „podtrzymać ducha narodowego oraz mowę swoją i ochronić dzieci i młodzież przed asymilacją i otoczeniem”⁵². Zajął się także powoływaniem Domów Polskich i w 1947 r. osiągnęło liczbę 25 oddziałów⁵³.

Stowarzyszenie dążyło do otwarcia dziesięciu szkół z polskim językiem wykładowym oraz utworzenia referatu szkolnego przy Domu Polskim w Bukareszcie⁵⁴. Zamiar ten nie do końca się powiódł. Udało się uruchomić jedynie placówki na poziomie podstawowym: prywatną szkołę czteroklasową w Lupenach, sekcję państwową (sześć godzin nauki języka polskiego tygodniowo) w szkole z siedmioma oddziałami w Medjasz oraz pięć sekcji przy państwowych szkołach powszechnych z językiem wykładowym polskim na Bukowinie (Bulaj, Kaczyka, Pojana Mikuli, Nowy Sołonec i Ruda). Szkoły wiejskie w tej części kraju miały jedną lub dwie klasy⁵⁵. Uczęszczali do nich uczniowie w wieku od 7 do 14 lat. W lutym 1947 r. było ich 1010. Stowarzyszenie prowadziło także cztery kursy języka polskiego: w Bukareszcie, Krajowie, Botoszanach (rum. Botoșani) i Suczawie⁵⁶ dla ok. 150 słuchaczy⁵⁷.

Repatriacja spowodowała spadek liczby Polaków, w tym uczniów i nauczycieli, w Rumunii. W roku szkolnym 1947/1948 na południowej Bukowinie do polskich szkół

⁴⁸ *Ibidem*, Pismo Mirona Dobromila do Ambasady RP przez Komisję Pomocy Polakom w Bukareszcie, 14 VI 1946 r., k. 28.

⁴⁹ A.E. Zeligonca, *Nowy Sołonec...*, s. 89.

⁵⁰ T. Dubicki, *Działalność Amerykańskiej Komisji Pomocy Polakom na rzecz uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1945*, „Dzieje Najnowsze” 1991, nr 23, z. 4, s. 25–38.

⁵¹ AMSZ, 6 Departament Polityczny, w. 21, t. 325, Statut Stowarzyszenia „Dom Polski w Rumunii”, k. 29.

⁵² AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia „Dom Polski w Rumunii” za okres od lipca 1946 r. do maja 1947 r., k. 7.

⁵³ K. Nowak, *Polskie życie organizacyjne w Rumunii do 1989 roku* [w:] *Związek Polaków w Rumunii 1990–2010*, oprac. i korekta S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2010, s. 14.

⁵⁴ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 21, t. 325, Program prac Oddziału Domu Polskiego w Bukareszcie na sierpień i wrzesień [1946 r.], k. 27.

⁵⁵ *Ibidem*, w. 23, t. 351, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia „Dom Polski w Rumunii” za okres od lipca 1946 r. do maja 1947 r., k. 8.

⁵⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie dotyczące stanu i dotychczasowych realizacji szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 10 II 1947 r., k. 40.

⁵⁷ *Ibidem*, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z podróży służbowej na Bukowinę (11–17 VIII 1948 r.), k. 38.

uczęszczało 450 dzieci⁵⁸. Uczyły się one w sześciu państwowych szkołach powszechnych z pełnym programem nauczania w języku polskim, znajdujących się w Rudzie, Nowym Sołońcu, Pojanie Mikuli, Pleszy, Kaczyce i Bulaju. W placówkach tych pracowało sześciu nauczycieli. Wyjazdy Polaków z Lupen⁵⁹ doprowadziły do likwidacji w lutym 1948 r. szkoły polskiej w tym mieście. Podobnie jak w Pojanie Mikuli Jerzy Swancar czy w Rudzie Izidor Bieliński, z Lupen do Polski wyjechał kierownik szkoły Wilhelm Zöller⁶⁰. Jej budynek przejęła kopalnia. „Wśród ludności pozostał żal i rozgoryczenie, że dzieci pozbawiono szkoły”⁶¹, musiały one bowiem realizować obowiązek szkolny w placówce rumuńskiej lub węgierskiej⁶². Natomiast na skutek przemieszczania się Polaków po Rumunii, rosła liczba kursów języka polskiego. W roku szkolnym 1947/1948 prowadzono ich siedem (Bukareszt, Krajowa, Jassy, Medjasz, Sybin [rum. Sibiu], Seret [rum. Siret] i Suczawa)⁶³.

Działalność szkół polskich w roku szkolnym 1948/1949 utrudniał brak ludzi, gdyż repatriacja spowodowała odpływ najenergiczniejszych działaczy. Dlatego w praktyce cała praca kulturalno-oświatowa spoczęła na Wydziale Konsularnym ambasady RP w Bukareszcie⁶⁴. Jadwiga Saloni, referentka odpowiedzialna za opiekę nad szkolnictwem polskim⁶⁵, zapoznając się z nowymi przepisami władz rumuńskich, zezwalającymi na tworzenie szkoły mniejszościowej już dla 20 dzieci, uwzględniła organizację nowych placówek. Plan na rok szkolny 1948/1949 zakładał uruchomienie szkół powszechnych w Lupenach, Medjasz, Suczawie-Ickanach (Suceava-Ițcani), Serecie i ewentualnie Timiszoarze. Przewidywał też prowadzenie czterech kursów języka polskiego – w Bukareszcie, Jassach, Krajowie i Sybinie⁶⁶. Planowano także zwiększyć liczbę nauczycieli w tych ośrodkach, w których liczba dzieci przekraczała 50 (Nowy Sołonec)⁶⁷. 1 września 1948 r. w Rumunii przebywało 280 uchodźców wojennych, 950 emigrantów przedwojennych i 1500 obywateli rumuńskich pochodzenia polskiego⁶⁸.

W tym czasie w kraju nastąpiły zmiany ustrojowe, które wpłynęły na organizację szkolnictwa mniejszościowego. Z chwilą wymuszonej abdykacji króla Michała 30 grudnia

⁵⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z życia i działalności Polonii w Rumunii (okres sprawozdawczy pracy 3 lipca – 31 sierpnia 1948 r.), k. 10.

⁵⁹ Górnicy z Lupeni wraz z rodzinami po przyjeździe do Polski w latach 1947–1948 osiedlili się w Kędzierzynie (K. Nowak, *Reemigracja polskich górników w Rumunii na Górnym Śląsku po II wojnie światowej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2018, nr 4, s. 95–100).

⁶⁰ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Zaświadczenie attaché kulturalnego, mgr. Jerzego Krzeczowskiego, 13 XI 1947 r., k. 46.

⁶¹ *Ibidem*, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z podróży służbowej do Lupeni i Dewy w dniach 26–31 VII 1948 r., k. 29.

⁶² M. Radziszewska, *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły polskiej w Lupeni / Scoală Primară Particulară Polonă (1929–1948)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2020, nr 1, s. 27–41.

⁶³ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Szkolnictwo polskie w Rumunii. Załącznik nr 1 do pisma Jerzego Krzeczowskiego do Biura Konsularnego MSZ w Warszawie, 4 IX 1947 r., k. 3.

⁶⁴ *Ibidem*, w. 25, t. 385, Sprawozdanie z referatu kulturalno-oświatowego za okres od 1 XI do 31 XII 1948 r., k. 27–28.

⁶⁵ *Ibidem*, t. 378, Sprawozdanie z podróży służbowej do Lupeni i Dewy w dniach 26–31 VII 1948 r., k. 5.

⁶⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z życia i działalności Polonii w Rumunii (okres sprawozdawczy pracy 3 lipca – 31 sierpnia 1948 r.), k. 21–22.

⁶⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie z podróży służbowej na Bukowinę (11–17 VIII 1948 r.), k. 41.

⁶⁸ *Ibidem*, Notatka służbowa, 4 IX 1948 r., k. 4.

1947 r. Rumunia przestała być monarchią konstytucyjną. Po władzę sięgnęła partia komunistyczna, która zaczęła realizować swoją politykę zmierzającą do utworzenia tzw. demokracji ludowej⁶⁹. W 1948 r. nastąpił brutalny przełom w ewolucji szkolnictwa. Ignorując specyfikę i tradycję, zaczęto wprowadzać system oświaty typu sowieckiego⁷⁰. Ustawa o reformie szkolnictwa z 3 sierpnia tegoż roku nadała mu charakter państwowy i świecki⁷¹. Wprowadziła jego nową strukturę: nauczanie przedszkolne dla dzieci w wieku od 3 do 7 lat, nauczanie elementarne (szkoła siedmioletnia z dwoma cyklami nauczania: klasy od I do IV i od V do VII), czteroletnie szkolnictwo średnie (licea, szkoły pedagogiczne, techniczne i zawodowe) oraz szkolnictwo wyższe (uniwersytety i politechniki ze studiami trwającymi od 4 do 6 lat oraz instytuty wyższego nauczania ze studiami od 3 do 4 lat)⁷². Zgodnie z art. 4 Ustawy, w szkołach mniejszościowych nauka języka rumuńskiego była obowiązkowa już od klasy I szkoły elementarnej⁷³. Szkoła ta miała być bezpłatna, a klasy od I do IV powszechne i obowiązkowe. Przewidywano wprowadzenie do niej nowych, jednolitych podręczników. Program nauczania miał położyć nacisk na szerokie nauczanie przedmiotów podstawowych takich jak: język, literatura, historia i geografia Rumunii, matematyka, nauki przyrodnicze, wychowanie fizyczne, ale w szkołach mniejszościowych dopuszczano ich specyficzny charakter. Od klasy IV we wszystkich placówkach oświatowych wprowadzono obowiązkową naukę języka rosyjskiego, który wyparł francuski, wykładany od początku XVIII w.⁷⁴

W szkołach dla mniejszości polskiej rok szkolny 1948/1949 z powodu wprowadzania reformy rozpoczął się z opóźnieniem. W październiku uruchomiono placówki w Pojanie Mikuli, Nowym Sołońcu, Pleszy i Bulaju⁷⁵. Natomiast organizacja nowych szkół natrafiła duże trudności. I tak szkoła w Medjasz nie została otwarta z powodu małej liczby dzieci, w Lupenach zabrakło nauczyciela, a w Serecie i w Suczawie, choć szkoły zostały zatwierdzone przez władze, nie udzielono nominacji nauczycielom⁷⁶. Pod koniec 1948 r. działało sześć szkół polskich, wszystkie we wsiach południowej Bukowiny. Jak wszystkie placówki mniejszościowe realizowały one tylko pierwszy cykl nauczania. Po ukończeniu klasy IV ich absolwenci mogli skończyć naukę albo kontynuować ją w szkołach rumuńskich⁷⁷. W tym czasie uruchomiono kursy języka polskiego w miastach – głównych ośrodkach krain historycznych Rumunii: Jassach (Mołdawia Zachodnia), Bukareszcie (Multaenia; jeden kurs dla dorosłych, drugi dla dzieci⁷⁸), Krajowie (Oltenia), Sybinie

⁶⁹ M. Willaume, *Rumunia...*, s. 188–189.

⁷⁰ *Evoluția centenară a învățământului în România*, red. C. Anghelache, I. Petrescu, M.G. Anghel, E. Gogu, București 2018, s. 160.

⁷¹ Decretul nr 175/1948 pentru reforma învățământului, Monitorul Oficial, Partea I nr 177 din 03 august 1948.

⁷² AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 24, t. 372, Ustawa o reformie szkolnictwa z dnia 3 VIII 1948 r. k. 40–46.

⁷³ *Ibidem*, k. 40.

⁷⁴ M. Radziszewska, *Odbudowa szkolnictwa...*, s. 274–276.

⁷⁵ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z podróży służbowej do Suczawy w dniach 12–15 XI 1948 r., k. 49.

⁷⁶ *Ibidem*, t. 385, Sprawozdanie z referatu kulturalno-oświatowego za okres od 1 XI do 31 XII 1948 r., k. 37.

⁷⁷ *Ibidem*, t. 378, Sprawozdanie z podróży służbowej do Suczawy w dniach 12–15 XI 1948 r., k. 49.

⁷⁸ Na przykład w latach 1946–1949 kursy języka polskiego w Bukareszcie prowadził Instytut Polski w Rumunii. Na dwóch kursach, dla początkujących i zaawansowanych, trwających od października 1948 r. do 15 V 1949 r.

i Medjasz (Transylwania) oraz Suczawie i Serecie (Bukowina). Ten stan został osiągnięty m.in. wysiłkiem inspektora Jaworowskiego, który 17 grudnia 1948 r. wyjechał do Polski⁷⁹. Kandydatura jego następcy, magistra filozofii Józefa Niedzielskiego⁸⁰, nie została zaakceptowana przez władze rumuńskie. W tej sytuacji stanowisko inspektora szkół polskich pozostało nieobsadzone⁸¹.

Działalności części placówek oświatowych sprzyjał ich stan posiadania. W Lupenach szkoła mieściła się w lokalu otrzymanym od kopalni, natomiast na Bukowinie lokowano je w budynkach własnych lub gminnych. W regionie tym zazwyczaj miały one jedną lub dwie izby lekcyjne i pomieszczenia dla nauczyciela. Na przykład budynek szkolny w Bulaju, zbudowany przez Polaków w latach 1928–1930, miał „duże wejście, po jego dwu stronach były dwie obszerne klasy, a w głębi znajdowało się nieduże mieszkanie dla nauczyciela, składające się z kuchni, pokoju i komory”⁸². W innych wypadkach borykano się ze skutkami zniszczenia lokali szkolnych. Najtrudniejsza sytuacja panowała w Pojanie Mikuli, gdyż po spaleniu wioski w 1944 r. nie zachował się w niej żaden budynek mieszkalny. Z analizy źródeł wynika, że „jednym z pierwszych odbudowanych domów była niewielka drewniana szkoła”⁸³. Również społeczność Nowego Sołońca przyczyniła się do odnowienia i wyposażenia budynku: „Pomoce naukowe prawie w całości były zniszczone, sprzęt szkolny był także w opłakanym stanie. Wśród rodziców zbierano deski na ławki i pieniądze, potrzebne na ponowne wyposażenie szkoły w sprzęt i pomoce dydaktyczne”⁸⁴. W początkowej fazie organizacji szkolnictwa zabezpieczeniem materialnym pracy oświatowej miały być Domy Polskie⁸⁵. To właśnie w ich budynkach, własnych lub wynajętych, prowadzono kursy języka polskiego⁸⁶.

Kursy te odbywały się trzy razy w tygodniu po 2–3 godziny, a nawet 6–9 godzin lekcyjnych tygodniowo⁸⁷. Oprócz dzieci i młodzieży brali w nich udział dorośli⁸⁸. Poza językiem program obejmował podstawowe wiadomości z zakresu historii i geografii Polski,

było 74 słuchaczy (AMSZ, Departament I za lata 1949–1960, z. 7, w. 40, t. 389, Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego w Rumunii za miesiące styczeń–listopad 1949, 3 XII 1949 r., k. 123).

⁷⁹ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 25, t. 385, Sprawozdanie z referatu kulturalno-oświatowego za okres od 1 XI do 31 XII 1948 r., k. 41.

⁸⁰ Józef Niedzielski (1910–1961), Polak z Bukowiny, studiował w Katolickim Instytucie Teologicznym w Jas-sach, ukończył Wydział Filologii i Filozofii na Uniwersytecie w Bukareszcie. Po wojnie zajmował się społecznie prowadzeniem Biblioteki Domu Polskiego w stolicy Rumunii (D. Roman, *Niedzielscy i ich dom rodzinny*, „Polonus” 2017, nr 9, s. 44).

⁸¹ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z życia i działalności Polonii w Rumunii (okres sprawozdawczy pracy 3 VII – 31 VIII 1948 r.), k. 26.

⁸² J. Skowrońska, *Spojrzenie wstecz [w:] Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992, s. 84.

⁸³ *Pojana Mikuli...*, s. 5.

⁸⁴ A.E. Zelionca, *Nowy Sołonec...*, s. 89.

⁸⁵ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 22, t. 326, Pismo Stefana Wengierowa do MSZ w Warszawie, Bukareszt, 19 IV 1946 r., k. 1–3.

⁸⁶ *Ibidem*, w. 23, t. 351, Sprawozdanie dotyczące stanu i dotychczasowych realizacji szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 10 II 1947 r., k. 40.

⁸⁷ *Ibidem*, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z życia i działalności Polonii w Rumunii (okres sprawozdawczy pracy 3 lipca – 31 sierpnia 1948 r.), k. 22.

⁸⁸ *Ibidem*, w. 23, t. 351, Szkolnictwo polskie w Rumunii. Załącznik nr 1 do pisma Jerzego Krzczowskiego do Biura Konsularnego MSZ w Warszawie, 4 IX 1947 r., k. 3.

jej nowej rzeczywistości społeczno-politycznej, a także biografie wybitnych ludzi kultury⁸⁹. W szkołach obowiązywał jednolity w całym państwie program nauczania, lecz językiem wykładowym był polski, a rumuński był jednym z przedmiotów. Dzieci uczyły się m.in. języka polskiego (cztery godziny tygodniowo), historii i geografii Polski (po jednej godzinie), uczęszczały także na lekcje religii związanej z obrządkiem rzymskokatolickim. Z powodu braku tłumaczenia podręczników rumuńskich na języki mniejszości narodowych, zarówno nauczyciele, jak i uczniowie, za zgodą miejscowych władz oświatowych, korzystali z podręczników i książek wydanych w Polsce. Z Warszawy sprowadzano także pisma dziecięce, gazety, filmy, płyty gramofonowe, mapy ściennie i mapki administracyjne⁹⁰. Jednak ilość pomocy naukowych była niewystarczająca w stosunku do potrzeb⁹¹.

Jednym z problemów w polskich szkołach był brak nauczycieli⁹². Poza placówką w Lupenach wszędzie brakowało kadry pedagogicznej (np. nauczanie 130 uczniów w szkole w Bulaju prowadziła jedna osoba). Bezpośrednio po wojnie w Rumunii przebywało 17 polskich pedagogów, m.in. Wilhelm Zöllner (Lupeny), Helena Czechowska (Kaczyka)⁹³, Jerzy Swancar i Aniela Świdarska (Pojana Mikuli)⁹⁴, Izidor Bieliński (Ruda)⁹⁵ i Amelia Schnirch (Nowy Sołonec). W Bulaju pracowała nauczycielka, którą nazywano Janiołowa, z pewnością od nazwiska jej męża, Jana Anioła⁹⁶. Kadra ta legitymowała się wykształceniem średnim oraz doświadczeniem w pracy pedagogicznej z okresu międzywojennego. Jednak ludzi tych zatrudniono jako personel pomocniczy, gdyż w myśl wymagań miejscowych władz, z powodu braku rumuńskiej matury i dobrej znajomości języka rumuńskiego, nie mieli pełnych kwalifikacji. Położenie ich było trudne⁹⁷ i wymagało wsparcia finansowego ze strony Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie⁹⁸. Egzemplifikuje to poniższe sprawozdanie: „Nauczyciele [...] są słabo wynagradzani, niektórzy z nich są to emeryci państwowi i pracując w szkole polskiej, nie pobierają wcale od państwa rumuńskiego wynagrodzenia za swoją pracę. Wobec powyższego, ażeby umożliwić egzystencję nauczycielom polskim, Ambasada za pośrednictwem Domu Polskiego dopłaca nauczycielom po 2500 lei [ok. 6–7 dolarów] miesięcznie. Nauczyciele skarżą się na niedostateczną wysokość poborów, wysuwając takie argumenty jak to, że lata przepracowane w szkolnictwie polskim w charakterze sił pomocniczych nie są zaliczane do emerytury lub że

⁸⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie dotyczące stanu i dotychczasowych realizacji szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 10 II 1947 r., k. 40.

⁹⁰ *Ibidem*, z. 6, w. 25, t. 385, Sprawozdanie z referatu kulturalno-oświatowego za okres od 1 XI do 31 XII 1948 r., k. 41.

⁹¹ M. Radziszewska, *Odbudowa szkolnictwa...*, s. 274–276.

⁹² AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia „Dom Polski w Rumunii” za okres od lipca 1946 r. do maja 1947 r., k. 8.

⁹³ K. Halicka, *Nie ma teraz takich ludzi...* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992, s. 264.

⁹⁴ A. Świdarska, *Poiana Micului ongiś – a dziś*, „Nowiny Polskie” 1947, nr 41.

⁹⁵ A. Linzmeier, *Najpiękniejsza mała Ojczyzna* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992, s. 62.

⁹⁶ J. Skowrońska, *Spojrzenie wstecz...*, s. 84.

⁹⁷ AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 23, t. 351, Memoriał zawierający potrzeby i dezyderaty szkolnictwa polskiego w Rumunii, Bukareszt, 24 X 1946 r., k. 42.

⁹⁸ *Ibidem*, Pismo Stanisława Żylińskiego do Ministerstwa Oświaty w Warszawie, 5 II 1947 r., k. 37.

praca nauczyciela w ośrodku polonijnym nie kończy się na pracy szkolnej, ale wymaga od niego poświęcenia całego niemal czasu dla życia ośrodka⁹⁹. Nie ulega wątpliwości, że wspomniani pedagodzy – w swoich placówkach edukacyjnych i poza nimi – uczyli dbałości o język polski oraz poszanowania polskiej tradycji i kultury. Prowadzili różne formy zajęć pozalekcyjnych: prace świetlicowe, czytelnictwo, chóry, przedstawienia teatralne, zespoły muzyczne itp.¹⁰⁰ Traktowali swoje zadania w kategoriach misji.

ZAKOŃCZENIE

Działalność szkolnictwa polskiego w Rumunii po II wojnie światowej była warunkowana wieloma czynnikami. Niewątpliwie za sukces edukacyjny w latach 1945–1948 należy uznać kontynuowanie działalności prywatnej szkoły w Lupenach, włączenie nauki języka polskiego do sześciu państwowych szkół powszechnych na południowej Bukowinie oraz prowadzenie – w zależności od potrzeb – placówek ogólnokształcących dla uchodźców do czerwca 1946 r. Realizowano także skrócone formy kształcenia w postaci kursów języka polskiego. Do tego stanu posiadania przyczyniło się zaangażowanie działaczy Polonii rumuńskiej, skupionych w Komitecie Pomocy Polakom w Rumunii, Instytucie Polskim w Bukareszcie, agendach konsularnych oraz w centralnych i lokalnych Stowarzyszeniach Domu Polskiego. Pomimo rozbudowanych projektów edukacyjnych powstałych po II wojnie światowej, w praktyce nauka dzieci w języku polskim ograniczała się do poziomu podstawowego. Nie udało się zorganizować szkół średnich ani wyższych, działały jedynie lektoraty języka polskiego na uniwersytetach w Bukareszcie¹⁰¹, Jassach i Klużu¹⁰². Na rozwoju sieci polskich placówek edukacyjnych zaciążyła repatriacja Polaków w latach 1946–1950. Spowodowała ona zmniejszenie liczebności tej grupy etnicznej w Rumunii. Brak wymaganej, trzydziestoosobowej grupy dzieci polskiego pochodzenia doprowadził do likwidacji szkoły w Lupenach, a wyjazdy nauczycieli z Lupen, Pojany Mikuli i Rudy spowodowały ubytki i tak nielicznej kadry pedagogów. Niewielkich rozmiarów sieć szkolna, rozmieszczona głównie na południowej Bukowinie i w Siedmiogrodzie, ograniczała dostęp do szkół polskiej mniejszości, rozproszonej w tym czasie po całej Rumunii. Z kolei brak szkół polskich na poziomie średnim i wyższym pozbawiał Polaków możliwości dalszej nauki w języku rodzimym. Niejednokrotnie wybór polskiej szkoły, w której realizowano program kształcenia dwujęzycznego, ale niedającej dobrej znajomości języka rumuńskiego, rzutował na dalsze plany życiowe polskiej młodzieży w omawianym kraju.

⁹⁹ *Ibidem*, w. 25, t. 378, Sprawozdanie z życia i działalności Polonii w Rumunii (okres sprawozdawczy pracy 3 VII – 31 VIII 1948 r.), k. 20.

¹⁰⁰ U. Kaczmarczyk, *Aktywność kulturalno-oświatowa Polonii w Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Rumunii i na Węgrzech w latach 1945–1989*, Poznań 1991, s. 159.

¹⁰¹ W 1949 r. na Uniwersytecie w Bukareszcie powstał, funkcjonujący do dziś, Zakład Filologii Polskiej pod kierownictwem Iona C. Chițimia przygotowujący specjalistów w dziedzinie filologii (C. Geambașu, *Polonistyka rumuńska na Uniwersytecie w Bukareszcie* [w:] *Literatura polska w świecie*, t. 8: *Recepcja i adaptacja – mecenaty i migracje. Prace ofiarowane Profesorowi Romualdowi Cudakowi*, red. K. Frukacz, Katowice 2012, s. 224–235).

¹⁰² AMSZ, Departament I za lata 1949–1960, z. 7, w. 40, t. 389, Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego w Rumunii za miesiące luty i marzec 1948 r., k. 90.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie

Departament Polityczny 1945–1948;

Departament I za lata 1949–1960.

Źródła opublikowane

Antologia legilor învățământului din România, București 2004.

Decretul nr 175/1948 pentru reforma învățământului, *Monitorul Oficial*, Partea I nr 177 din 03 august 1948.

Lege nr 86 din 6 februarie 1945 privind Statutul Naționalităților Minoritare, *Monitorul Oficial* nr 30 din 7 februarie 1945.

Prasa

„Nowiny Polskie” 1947.

Źródła internetowe

Keller M., *Wikszany*, <http://dompolski.ro/pl/wikszany/> (dostęp 17 II 2023 r.).

Wieruszewska E., *Bulaj*, <https://dompolski.ro/pl/bulaj/> (dostęp 17 II 2023 r.).

OPRACOWANIA

Biedrzycki E., *Historia Polaków na Bukowinie*, Warszawa–Kraków 1973.

Bujak J., *Kronika Polaków bukowińskich i zamieszkałych w Rumunii 1931–1940*, Suceava 2020.

Chrystowicz L., *Wydobyte z pamięci [w:] Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992.

Dubicki T., *Działalność Amerykańskiej Komisji Pomocy Polakom na rzecz uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1945*, „Dzieje Najnowsze” 1991, nr 23, z. 4.

Dubicki T., *Próby odnowienia życia polonijnego na rumuńskiej Bukowinie w latach 1945–1950. Organizacja repatriacji [w:] O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, red. K. Feleszko, Piła–Warszawa 2000.

Evoluția centenară a învățământului în România, red. C. Anghelache, I. Petrescu, M.G. Anghel, E. Gogu, București 2018.

Geambașu C., *Polonistyka rumuńska na Uniwersytecie w Bukareszcie [w:] Literatura polska w świecie*, t. 8: *Recepcja i adaptacja – mecenaty i migracje. Prace ofiarowane Profesorowi Romualdowi Cudakowi*, red. K. Frukacz, Katowice 2012.

Gotkiewicz M., *Ślązacy wrócili z Bukowiny i Bośni na Dolny Śląsk*, „Ziemia” 1948, nr 1.

- Halicka K., *Nie ma teraz takich ludzi...* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992.
- Jaworowski, M., *Historia narodu rumuńskiego – krótki zarys*, Warszawa 1979.
- Jaworowski M., *Vorbîți românește? Zwięzły kurs języka rumuńskiego*, Warszawa 1965.
- Kaczmarczyk U., *Aktywność kulturalno-oświatowa Polonii w Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Rumunii i na Węgrzech w latach 1945–1989*, Poznań 1991.
- Linzmeier A., *Najpiękniejsza mała Ojczyzna* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992.
- Nowak K., *Polskie życie organizacyjne w Rumunii do 1989 roku* [w:] *Związek Polaków w Rumunii 1990–2010*, oprac. i korekta S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2010.
- Nowak K., *Reemigracja polskich górników z Rumunii na Górny Śląsk po II wojnie światowej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2018, nr 4.
- Patraszku B., Prodan M., *Opowieść matki i córki* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992.
- Piskurewicz J., *Kontakty naukowe polsko-rumuńskie 1918–1939*, „Analecta” 1994, nr 3/1 (5).
- Pojana Mikuli w 175-lecie założenia wsi, oprac. E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2017.
- Radziszewska M., *Działalność historyka oświaty Łukasza Kurdybachy w Królestwie Rumunii w latach 1939–1940* [w:] *Polska i Rumunia. Wspólnie – obok – blisko*, red. i korekta tekstów polskich K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2015.
- Radziszewska M., *Odbudowa szkolnictwa polskiego u schyłku Królestwa Rumunii* [w:] *Związki polsko-rumuńskie w historii i kulturze / Legături istorice și culturale polono-române*, red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2018.
- Radziszewska M., *Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2018, nr 39.
- Radziszewska M., *Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy i Czytelni Polskiej w Suczawie (1903–1953) i jego działalność kulturalno-oświatowa* [w:] *Bukowina Wspólne dziedzictwo kulturowe i językowe*, red. H. Krasowska, M. Pokrzyńska, E. Wróblewska-Trochimiuk, Warszawa – Zielona Góra – Piła 2020.
- Radziszewska M., *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły polskiej w Lupeni / Scoală Primară Particulară Polonă (1929–1948)*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2020, nr 1.
- Roman D., *Niedzielscy i ich dom rodzinny*, „Polonus” 2017, nr 9.
- Skowrońska J., *Spojrzenie wstecz* [w:] *Polacy w Rumunii mówią o sobie*, wybór, oprac., przypisy i wstęp A. Mamulska, Lublin–Leszno 1992.
- Ungureanu C., *Școlile de meserii din Bucovina la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX.*, „Anuarul Institutului de Istorie” 2014, nr 3
- Willaume M., *Rumunia*, Warszawa 2004.
- Zelionca A.E., *Nowy Solonec. Dzieje wsi i parafii / Solonețu Nou. Istoria satului și a parohiei*, Suceava 2014.

Działalność szkół polskich w Rumunii w latach 1945–1948

Zakres problemowy opracowania dotyczy działalności szkół polskich w latach 1945–1948 na terenie Rumunii. W kraju tym przebywali Polacy zarówno ze starej emigracji, będący obywatelami rumuńskimi, jak i uchodźcy wojskowi i cywilni z II Rzeczypospolitej. Po otrzymaniu możliwości repatriacji część z nich wracała do Polski, inni zdecydowali się pozostać. W związku ze zmianami, które zaszły w roku 1945 na arenie międzynarodowej, w tym w Rumunii, rodzi się pytanie, w jakim stopniu i zakresie nowa sytuacja polityczna, społeczna i ekonomiczna warunkowała funkcjonowanie polskich szkół w tym kraju. Do rozwiązania tego problemu badawczego przyczyniła się analiza źródeł zgromadzonych głównie w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie. Na ich podstawie wnioskuję, że w powojennej Rumunii istniały następujące szkoły polskie: a) prywatna szkoła powszechna w Lupenach; b) różne typy szkół dla uchodźców, działające w południowej Rumunii; c) sekcje polskie przy państwowych szkołach rumuńskich na południowej Bukowinie. Prowadzono także kursy języka polskiego. Działalność szkół i kursów warunkowały głównie migracje Polaków, w tym ich powroty do kraju.

SŁOWA KLUCZOWE

szkoły polskie, szkoły uchodźcze, kursy języka polskiego, Rumunia, Bukowina

Activities of Polish Schools in Romania in the Years 1945–1948

The scope of the study concerns the activities of Polish schools during 1945–1948 in Romania. There were Poles in this country, both from the old emigration (being Romanian citizens) and military and civilian refugees from the Second Polish Republic. After being given the opportunity to repatriate, some of them returned to Poland, while others decided to stay. Due to the changes that took place in 1945 in the international arena, including in Romania, the question arises: to what extent did the new political, social, and economic situation condition the functioning of Polish schools in this country? The analysis of sources collected mainly in the Archives of the Ministry of Foreign Affairs in Warsaw contributed to solving this research problem. Based on them, I conclude that the following Polish schools existed in post-war Romania: a) a private primary school in Lupeny (in Romanian – Lupeni); b) different types of refugee schools operating in southern Romania; c) Polish sections at Romanian state schools in southern Bukovina. Polish language courses were also conducted. The activities of schools and courses were mainly determined by the migration of Poles, including their returns to the country.

KEYWORDS

Polish schools, refugee schools, Polish language courses, Romania, Bukovina

MARIA RADZISZEWSKA – doktor, adiunkt na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, przewodnicząca Komisji Edukacji Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, współpracuje ze Związkiem Polaków w Rumunii. Obszary badawcze: historia wychowania w XX w., historia edukacji regionu Warmii i Mazur, dzieje szkolnictwa polskiego w Rumunii, biografistyka. Opublikowała m.in. *Nauczyciele szkół powszechnych i podstawowych na Warmii i Mazurach (1945–1956)* (2011), *Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku* (2018). E-mail: maria.radziszewska@uwm.edu.pl

MARIA RADZISZEWSKA – PhD, assistant professor at the University of Warmia and Mazury, the chair of the Education Committee of the Scientific Society of Wojciech Kętrzyński in Olsztyn and cooperates with the Union of Poles in Romania. Research areas: history of education in the 20th century, history of education in the region of Warmia and Mazury, history of Polish education in Romania, biography. She has published, among others: *Nauczyciele szkół powszechnych i podstawowych na Warmii i Mazurach (1945–1956)* [The teachers of primary schools in Warmia and Mazury (1945–1956)] (2011), *Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku* [The beginnings and development of the Polish schools in Romania up to 1939] (2018).